

УДК

Юлія Станіславівна Залознова,

д-р екон. наук

Навчально-науковий інститут
економіки промислового розвитку
НАН і МОН України, Дніпропетровськ;

Віра Анатоліївна Нікіфорова,

канд. екон. наук

Інститут економіки промисловості
НАН України, Донецьк

АКАДЕМІЧНІ СЛУХАННЯ З ПРОБЛЕМ ПРОМИСЛОВОГО РОЗВИТКУ

16 травня 2013 р. в Інституті економіки промисловості НАН України відбулося друге засідання академічних слухань з проблем промислового розвитку «Українська металургія: сучасні виклики та перспективи розвитку». У заході взяли участь науковці з Національної академії наук, фахівці галузевих інститутів і вищих навчальних закладів, представники підприємств металургійної та суміжних галузей, органів державної влади та управління різних рівнів.

Академічні слухання було започатковано до ювілею Національної академії наук України. Вони спрямовані на вирішення найактуальніших сучасних проблем промислового розвитку в Україні із залученням фахівців від науки, виробництва та влади.

Організаторами слухань виступили Інститут економіки промисловості НАН України (м. Донецьк) та Навчально-науковий інститут економіки промислового розвитку НАН і МОН України (м. Дніпропетровськ) спільно з Донецьким національним технічним університетом МОН України та Регіональним філіалом Національного інституту стратегічних досліджень у м. Донецьку.

На слуханнях, присвячених визначенню шляхів подолання проблем та орієнтирів розвитку металургійної промисловості України з урахуванням сучасних реалій, розглядалися питання модернізації галузі в руслі ресурсо- та енергозбереження, поліпшення її

конкурентних позицій на світовому і внутрішньому ринку, пріоритетні напрями державної політики в галузі, зокрема форми й методи взаємодії держави та галузевого бізнесу у сферах НДДКР, виробництва, фінансів, інвестицій, інновацій, ринкової конкуренції, інтеграції, екології, ресурсного забезпечення тощо.

Співголовами других академічних слухань були академіки НАН України В.М. Геєць і О.І. Амоша. До Президії наукової ради увійшли академіки НАН України В.К. Мамутов і В.П. Вишневський, члени-кореспонденти НАН України В.Л. Мазур і В.Л. Пілюшенко.

Із вступним словом до учасників слухань звернувся директор Інституту економіки промисловості НАН України академік НАН України **О.І. Амоша**, який окреслив основні напрями дискусії. Він зауважив, що об'єктивна оцінка проблем, аналіз факторів і прогноз перспектив металургійної промисловості є досить актуальними. Дуже корисним вбачається критичний аналіз державної політики у галузі, на основі якого може бути вироблена оновлена, скоригована модель економічної підтримки металургії як відповідь на нові умови й тенденції. Запрошені учасники дискусії в сукупності володіють сучасною науковою методологією, глибоким знанням практики та непідробною зацікавленістю в ефективному розвитку як економіки у цілому, так і металургійної галузі.

© Ю.С. Залознова, В.А. Нікіфорова 2013

Президія Наукової ради академічних слухань

Потім слово взяв віце-президент Національної академії наук України, директор Інституту економіки та прогнозування НАН України (м. Київ) академік НАН України **В.М. Геєць**. Він акцентував увагу на двох аспектах розвитку металургії – зовнішньому та внутрішньому, відмітивши, що на світових ринках у галузі завжди буде значна кількість проблем, зокрема внаслідок швидкого розповсюдження більш дешевих матеріалів-замінників, тоді як внутрішнє споживання металопродукції власного виробництва має значний потенціал через необхідність масштабної реконструкції діючих потужностей.

Академік НАН України В.М. Геєць

Академік В.М. Геєць також навів формулу триєдності України як такої: метал, хліб, люди. І в цьому контексті країна не може втратити металургію, бо її роль і надалі залишатиметься визначальною, особливо у старопромислових регіонах. При цьому одним із найважливіших завдань є збереження

навколишнього середовища та підвищення екологічних стандартів.

Наприкінці В.М. Геєць висловив побажання щодо публікації матеріалів і рекомендацій слухань у пресі.

Привітав присутніх і перший заступник начальника головного управління розвитку базових галузей промисловості Донецької обласної державної адміністрації **О.І. Рищенко**.

Рищенко Олександр Іванович

Він зазначив, що проблеми розвитку металургії хвилюють не тільки власників метпідприємств, а й державу, бо металурги працюють в одному ланцюжку з енергетиками, будівництвом, машинобудуванням і вугільними шахтами. Тому в період кризи держава має підтримувати галузі промисловості, діяльність яких забезпечує стабільність і добробут жителів країни. На думку О.І. Рищенка, для металургії пріоритетним завданням має стати випуск високоякісної продукції для внутрішнього споживання з мінімальними витратами сировини та енергоносіїв. Це можливо тільки на основі докорінної реконструкції металургійних підприємств.

Далі учасники слухань перейшли до обговорення основних доповідей, які було попередньо оприлюднено на офіційному сайті ІЕП НАН України та надруковано.

Першим із доповіддю «*Стан і проблеми металургійної промисловості України*» виступив академік НАН України **О.І. Амоша**

(співавтори: д.е.н. Ю.С. Залознова, к.е.н. Л.О. Збарзська, к.е.н. В.А. Нікіфорова).

Академік НАН України О.І. Амоша

Спочатку доповідач визначив місце металургійної промисловості в національній та світовій економіці, підтверджуючи, що вона дійсно є економічно, соціально й територіально значущим компонентом не тільки промисловості, але й усієї української економіки, а також входить до складу ТОП-10 світових виробників сталі.

Потім О.І. Амоша перейшов до актуального на сьогодні питання про масштаби, характер і причини змін, що відбуваються в галузі, а також, які проблеми входять у зону пріоритетних рішень.

Він зазначив, що різке скорочення обсягів металургійного виробництва у 2008-2009 рр. (у сукупності приблизно на 39% до рівня 2007 р.) було спричинене світовою фінансово-економічною кризою. Її основним фактором в українській і світовій металургії, у першу чергу, стало значне зниження попиту на метал, яке спостерігалось з четвертого кварталу 2008 р.

Зростання металургійного виробництва, що поновилося у 2010-2011 рр. у результаті поліпшення кон'юнктури світового металоринку, так і не досягло докризового рівня (приблизно на 20% по чавуну, сталі та прокату) і знову перервалося: у 2012 р. річний індекс обсягів продукції склав 95% (до 2011 р.). Початок 2013 р. також продемонстрував негативну динаміку як промислового виробництва в цілому, так і металургії зокрема.

Сьогодні роль галузі як провідного «валютопостачальника» також різко зменшилася – до 20% загальних валютних надходжень. І це на тлі збереження домінуючої орієнтації поставок на зовнішній ринок – на експорт надходить 70-80% виробленої металопродукції.

За останнє десятиліття галузь із рентабельної стала збитковою. У 2012 р. (9 міс.) рентабельність впала до -3,1%. Намітилися значні диспропорції між «вагою» галузі в обсягах промислового виробництва і податкових надходженнях у бюджет. Загальмувалися або припинені й без того не надто масштабні інвестиційно-інноваційні процеси. Загострення виробничо-економічних проблем галузі неминуче спричинило й негативні соціальні наслідки. Усе більше загострюються екологічні проблеми металургійного виробництва. За останні десять років металургія України погіршила позиції в рейтингу ТОП-10 світових виробників сталі.

На тлі загальносвітової тенденції погіршення економічної структури галузевого випуску українська металургія демонструє найгірші показники – зменшення ВДВ майже втричі. Якщо у 2000 р. розрив із найбільшим показником (США) становив 15,8 в.п., то у 2010 р. уже 24,4 в.п.

У результаті основними характеристиками металургії сьогодні є високі витрати та ресурсоемність, напівфабрикатна спеціалізація, бідний сортамент і низька якість металопродукції.

Учений підкреслив, що розмова про проблеми галузі є безплідною без відповіді на третє – і головне – питання: які реальні перспективи і що робити для ефективного розвитку металургійного виробництва?

Тут доречно нагадати про «Державну програму активізації розвитку економіки на 2013-2014 роки», де пріоритетними цілями галузевого розвитку, як і всього реального сектору, обрані підтримка національного виробника, імпортозаміщення, енергоефективність, фінансова стабільність.

Для металургії намічені проекти, що дозволяють переорієнтувати виробництво на внутрішній ринок. Причому таким чином, щоб повністю покрити падіння від нинішніх

врат від експорту, що скорочується. Серед галузей, чий попит має створити необхідні стимули для металургії, розглядаються транспорт, ЖКГ, енергетика, частково високотехнологічні галузі (авто- і сільгоспмашинобудування). Саме з реформуванням і технологічним розвитком названих секторів і виробництв пов'язується зростання внутрішнього споживання металопродукції.

Однак внутрішні проблеми самих цих галузей, загальний дефіцит інвестиційних ресурсів у країні, стійкі тенденції диспропорцій бюджетів усіх рівнів, які планується використовувати як джерела фінансування проектів Програми, створюють передумови для дискусій про можливість реалізації планів і заходів уряду, принаймні, у визначеному періоді – 2013-2014 рр.

У зв'язку з цим необхідно сформулювати оновлені середньо- і довгострокову стратегії розвитку металургії в Україні. Її ознаками мають стати: орієнтація на закономірні тенденції розвитку галузі у світі (насамперед, масштабна зміна технологічних укладів, консолідація активів, оптимізація потужностей та ін.); стимулювання до максимальної переорієнтації з ресурсно-цінових на інноваційні конкурентні переваги; послідовна реалізація курсу на оптимальні параметри балансу «експорт/імпорт» і сортаментної структури виробництва; екологізація виробництва та продукції; соціальна відповідальність.

Наступний доповідач доктор технічних наук **О.М. Смірнов** виступив з доповіддю на тему «*Чорна металургія України: криза чи трансформація*», підготовленою у співавторстві з членом-кореспондентом НАН України О.А. Мінаєвим (ДонНТУ МОН України, м. Донецьк).

Він охарактеризував трансформації, що відбувалися і відбуваються в українській металургії, і на цій основі оцінив перспективи розвитку галузі в найближчому майбутньому.

Автор звернув увагу присутніх, що говорити про «металургію України» сьогодні є не зовсім коректно, бо зараз на території країни діють три великі транснаціональні, вертикально інтегровані компанії, які мають зарубіжні активи, власні ринки збуту і власні ж стратегії розвитку: «Метінвест», «Індустрія-

льний союз Донбасу» та «АрселорМіттал Кривий Ріг», що входить до складу найбільшої у світі металургійної компанії «Arcelor-Mittal».

Доктор технічних наук О.М. Смірнов

О.М. Смірнов відмітив, що щорічний приріст виробництва металу у світі відбувається за рахунок Китаю та Індії, а у Європі та інших країнах йдеться лише про збереження існуючих обсягів випуску. Україна ж у 2012 р. виплавила 32,8 млн т сталі, опинившись на 10 місці у світі серед виробників металу (рівень 1963 р.).

У Росії ситуація подібна до нашої, там держава підтримує 5-6 великих компаній, що виробляють більшу частину металопродукції, проте увага у РФ акцентується не тільки на доменному та сталеплавильному переділах, а і значною мірою на випуску високоякісного прокату.

Повертаючись до України, доповідач звернув увагу на те, що один із найбільших заводів «АрселорМіттал Кривий Ріг» відрізняється українським технологічним станом, однак материнську компанію це повністю влаштовує, тому що їй потрібна, у першу чергу, рудна база цього підприємства.

Технологічний стан більшості металургійних заводів України є далеко не найсучаснішим. Єдине підприємство, на якому було здійснено глибоку комплексну реконструкцію, – це «Алчевський металургійний комбінат», що належить «ІСД». Це дало змогу знизити споживання газу у 4-5 разів за рахунок виведення з експлуатації мартенів та будівництва сучасного конвертерного цеху, а

також вдування пиловугільного палива у доменні печі. Ситуація на інших заводах набагато гірша, особливо на комбінаті «Запоріжсталь», де й досі найбільша в Україні частка сталі виплавляється мартенівським способом, а будівництво конвертерного цеху потребує не менше 2 млрд дол.

На захист металургів слід сказати, що така ситуація склалася історично, бо коли киснево-конвертерний спосіб виплавки сталі набув промислового масштабу, більшість сталеплавильних цехів в Україні було оснащено мартенівськими печами, які мали виробити свій ресурс.

Для подальшого технологічного розвитку металургійної галузі України оптимальним є пріоритетне впровадження саме киснево-конвертерного виробництва, бо при цьому використовується не металобрухт (як у випадку з електродуговими печами), а залізорудна сировина, запаси якої в Україні дуже значні. Кількість конвертерів на українських металургійних підприємствах достатня, і їх ефективність можливо підняти на 30-35% за рахунок гармонізації з усіма іншими циклами виробництва, що потребує додаткових інвестицій. Електросталеплавильне виробництво в Україні навряд чи матиме істотні перспективи розвитку внаслідок значного дефіциту й дуже високої вартості металобрухту (383 дол. на воротах «Снаківського металургійного заводу»), через що вже кілька місяців не працюють деякі підприємства (наприклад, «Донецький електрометалургійний завод»).

Після доповіді О.М. Смірнова виникла досить емоційна дискусія. Зокрема, на питання академіка В.М. Гейця, чи зможе українська металургія у наступному році відреагувати на завдання нарощування темпів економічного зростання до рівня 7%, професор відповів, що основною проблемою тут буде ціна вітчизняної металопродукції (собівартість якої є дуже високою внаслідок використання відсталіх техніки й технологій), бо метал потрібен завжди. При цьому в Україні існує проблема забезпечення спеціальним металом та металовиробами внаслідок, знову ж таки, відсталої прокатної виробництва і, недотримання багатьох світових стандартів щодо якості продукції.

Наступне питання В.М. Гейця стосувалося терміну окупності інвестицій у металургійне виробництво. На це доповідач зауважив, що це залежить від самого проекту: якщо йдеться про машину безперервної розливки сталі, то вона окупиться за рік, а якщо про будівництво цілого цеху з периферією, то й семи років буде замало. До того ж прокатне виробництво потребує набагато більше фінансових ресурсів через надмірну зношеність.

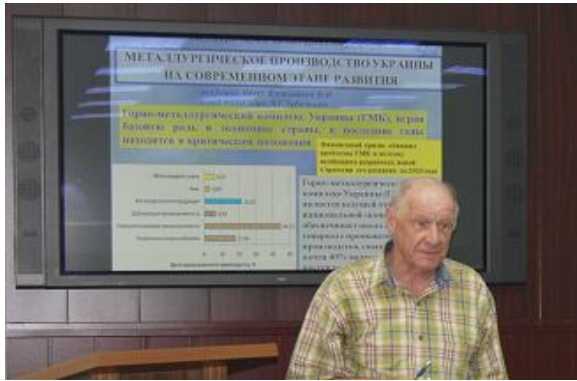
Під час обговорення О.М. Смірнов продемонстрував учасникам слухань структуру виробництва різних видів сталі у світі, а також спрогнозував подальше зниження обсягів виробництва сталі в Україні до 25-28 млн. т на рік унаслідок посилення позицій Китаю та Індії, і відзначив домінування у перспективі 2-3 великих компаній у вітчизняній металургії.

Академік НАН України В.К. Макутов зауважив, що на рівні держави доцільно орієнтуватися на досвід компанії «Метінвест», яка відрізняється замкнутим циклом виробництва і має у своєму розпорядженні і сировинні ресурси, і транспортну систему, і металургійні потужності, що дає можливість використовувати внутрішні ціни.

Далі з доповіддю «Металургійне виробництво України на сучасному етапі розвитку», підготовленою у співавторстві з академіком НАН України В.І. Большаковим виступив кандидат технічних наук **Л.Г. Тубольцев** (ІЧМ НАН України, м. Дніпропетровськ).

Автор зупинився на трьох аспектах розвитку металургії – ролі держави, фінансуванні науки та проблемі кадрів у галузі. Доповідач зауважив, що французька організація «ТАСІС», яка працювала в Україні ще 20 років тому, спрогнозувала падіння обсягів виплавки сталі у країні до рівня 10-15 млн т на рік, однак ситуацію допомогло поліпшити втручання держави й орієнтація на експорт металопродукції.

Чорна металургія є і залишиться базовою галуззю для України, тому необхідно посилити роль держави у її розвитку. Обмежує таке втручання, у першу чергу, Закон України «Про промислові підприємства».

Кандидат технічних наук Л.Г. Тубольцев

Виходом із такого становища могло б стати акцентування державою уваги на ключових аспектах діяльності металургійної промисловості, зокрема на формуванні її технічної політики. Також слід урахувати, що для власників приватизованих метпідприємств головною метою є одержання прибутку, саме тому держава повинна проводити таку промислову й економічну політику, при якій підприємства розвивали б і соціальну сферу, вирішували «людські» питання.

Автор підкреслив доцільність подальшого превалювання програмного підходу в розвитку металургії і посилення ролі держави. Останнє означає, насамперед, одержання повної інформації про роботу металургійної промисловості за допомогою створення незалежного громадського органу, жорстке виконання пріоритетних напрямів технічного розвитку галузі (встановлення жорстких екологічних стандартів) і посилення ролі науки й поліпшення підготовки кадрів.

На сьогоднішній день фахівців профільних наукових інститутів викликають на заводи тільки, коли необхідна «швидка допомога» при аваріях, і, як правило, ця робота не оплачується.

На думку доповідача, на державному рівні доцільно було б знов законодавчо закріпити, що студент має пройти на підприємстві виробничу практику, а підприємство має надати йому таку можливість. Держава має бути зацікавлена у впровадженні провідних технологій, навіть за рахунок бюджетних коштів. Наприклад, можна створити державне експериментальне підприємство, на якому будуть випробовуватися провідні технології.

Далі автор зупинився на енергоємності галузі, відмітивши, що за останні десять років вона знизилася на 15%, також зменшилося споживання газу внаслідок виводу мартенів, хоча ситуація і залишається далеко не найкращою. Також він зауважив, що обсяг внутрішнього металоринку в Україні невеликий – усього 8-9 млн т, і до 25% сортамента, який випускається вітчизняними підприємствами, ввозиться з інших країн унаслідок неефективного співвідношення експортних та імпорتنих цін, що виникає, зокрема, через відшкодування меткомпаніям ПДВ при експорті продукції. Наприкінці Л.Г. Тубольцев торкнувся питання інвестиційної привабливості металургії, яка, на його думку, є дуже низькою через термін окупності вкладених коштів, що становить від 5 до 10 років. Але це означає, що ми не тільки не розвиваємо сучасне виробництво, а й «крадемо енергію» у майбутніх поколінь. Це стосується і значного експорту української залізорудної сировини. В умовах зниження до нуля рентабельності металургійних підприємств Л.Г. Тубольцев запропонував встановити податок не на прибуток, а на виробництво і спростити саму систему оподаткування.

Під час обговорення доповіді основну увагу було приділено процесу збирання й обробки статистичних даних академічними інститутами, який на сьогодні ускладнюється конфіденційністю інформації про діяльність підприємств і закритістю інших організацій.

Із доповіддю «Наслідки модернізації української металургії для вітчизняної вугільної промисловості» виступила доктор економічних наук **Ю.С. Залознова** (Навчально-науковий інститут економіки промислового розвитку НАН і МОН України, м. Дніпропетровськ).

Доповідачка відмітила, що модернізація металургійних підприємств для зниження енергоємності та підвищення екологічності позначається й на розвитку суміжної, вугільної галузі.

Доменне виробництво – найдорожчий переділ у металургійному циклі, а кокс – найдорожчий компонент доменної шихти. Найбільш перспективний замітник коксу – пилувугільне паливо (ПВП), але якість коксу при цьому має бути значно вищою.

Доктор економічних наук Ю.С. Залознова

Вугілля Донбасу є найсірчистішим – 1,7-3,5%, тоді як північноамериканське – не вище 1,5%, Печорського басейну – до 1,0%. Мінімальну ж сірчистість у світі має Карагандинське (0,5-0,6%), Кузнецьке (0,45-0,5%) та Південно-Якутське вугілля (0,15-0,25%).

Далі автор зупинилася на рецептурі виробництва коксу у ПрАТ «Донецьксталь» – металургійний завод, де 70-75% концентрату марки К з вугілля шахти «Красноармійська-Західна № 1» поєднується з концентратом марки Ж від шахти ім. О.О. Скочинського, а якщо не вистачає, додається 15% концентрату від шахти ім. О.Ф. Засядька. Тобто використовується вугілля Донецького регіону.

Українське коксівне вугілля для ефективного чавуноливарного виробництва не завжди годиться. З нього можна виробити 3,5 млн т якісного коксу при потребі у 14 млн т. Немає підстав розраховувати і на більше використання вітчизняного вугілля для виробництва ПВП, оскільки вміст баластових речовин (вологи, золи, сірки) у ньому має бути не вище ніж у коксі, який воно замінює.

Наслідки нової коксохімічної політики за назвою «профіцит вугільної продукції» не забарилися позначитися вже у 2012 р. У травні 2012 р. по імпорту було завезено вже 6 млн т. І цього року частка імпортного вугілля становила майже 38% усього обсягу споживаного у країні коксівного вугілля.

За ринковими правилами скорочення попиту на продукцію призводить до того, що з арени бізнесу йдуть найбільш слабкі гравці, тобто ті, які мають найбільшу собівартість випуску. Тому тактику очікування кращої

кон'юнктури та скорочення виробництва можуть дозволити собі тільки економічно ефективні шахти. Українських підприємств це не стосується – якщо на американській шахті при потужності 720 тис. т вугілля на рік працює 230 чол., то на українській шахті аналогічної потужності – 1500 чол. Скорочення виробництва для них – це не зменшення прибутку, а крок до банкрутства. І внаслідок недостатньої якості вугільної продукції не залишається навіть гіпотетичного шансу знайти ринки збуту за кордоном.

Серед шахт, що перебувають у важкій ситуації, найважче становище у приватних підприємств, які не входять у металургійні холдинги. У 2012 р. у приватному секторі вугільної промисловості України налічувалося, не рахуючи дрібних, 49 шахт (33% загальної кількості), які видобули майже 71% річного обсягу вугілля. Домінуюча частина з них входить у вертикально інтегровану структуру корпорації «Систем Кепітал Менеджмент» («СКМ»). ВАТ «Краснодонвугілля» (7 шахт, 6% видобутку) – у її металургійний дивізіон «Метінвест»; ВАТ «Павлоградвугілля» і ВАТ «Комсомолец Донбасу», ТОВ «Добропіллявугілля», ТОВ «Ровенькиантрацит» і ТОВ «Свердловантрацит» – в енергетичний дивізіон «ДТЕК» (29 шахт, 46% видобутку).

Другою потужною українською вугільно-металургійною корпорацією є ПрАТ «Донецьксталь» – металургійний завод, якій належить найбільша в Україні шахта «Красноармійська-Західна № 1».

У недержавному секторі вугільної галузі діють близько 40 незалежних вугледобувних підприємств. Найбільшими з них є ПАТ «Шахта ім. О.Ф. Засядька» (видобуток у 2011 р. – 2,0 млн т), ЗАТ Шахта «Жданівська» (1,2 млн т), ТОВ «Краснолиманське» (1,0 млн т), НВО «Механік», що експлуатує декілька раніше закритих через збитковість державних шахт, які добувають нині близько 1 млн т вугілля на рік.

У випадку поставок зарубіжного вугілля результативним заходом може стати створення спільної структури по збуту вугілля, скажімо, синдикату, з одним із російських вуглетрейдерів для підвищення ефективності діяльності.

Російські постачальники вугілля суттєво поступають у ефективності експортерам з інших країн через особливості інфраструктури – вони мають довге залізничне плече і коротке морське. Тому частка транспортних тарифів у ціні російського вугілля становить 40-60% і в перспективі може стати ще більше.

Перевалка через морські порти охоплює 87% російського експорту вугілля. Це обумовлює інтерес російських компаній до більшого використання українських портів. Транспортно-інфраструктурні мотиви можуть стати визначальними при створенні синдикату: є українське вугілля недостатньої якості, але перевезення якого до порту дешевше, і є російське вугілля високої якості, перевезення якого до порту дороге обходиться через довге залізничне плече. Пропорційне з'єднання двох частин вугільної продукції здатне забезпечити високу якість сировини при менших транспортних витратах та нижчих цінах у цілому. Так, несприятливий ефект високої сірчистості українського вугілля можна суттєво послабити в результаті змішування з російською сировиною. Одна частина вугілля з 3% сірки і 2 частини вугільної продукції сірчистістю 0,5%, за приблизними підрахунками, дозволяють знизити концентрацію шкідливості до 1,33%.

Морські перевезення, на думку автора, в Україні можуть здійснювати два порти, здатні обслуговувати судна типу Panamax (дедвейтом не менше 70 тис. т), і порт «Південний», пристосований для найбільш великовантажних судів типу Capesize з формуванням повних суднових партій обсягом понад 200 тис. т.

Таким чином, об'єднання ресурсів української та російської вугільних компаній під егідою спеціалізованого синдикату здатне відкрити новий формат вугільного експорту і знизити гостроту профіциту вугілля в Україні.

Далі місце за трибуною зайняв член-кореспондент НАН України **В.Л. Мазур** (ФТІМС НАН України, м. Київ) із доповіддю «Аналіз програм державної підтримки гірничо-металургійного комплексу України» (співавтор: к.т.н. М.В. Тимошенко).

Член-кореспондент НАН України В.Л. Мазур

Наприкінці 2012 р. – початку 2013 р. Уряд України активізував роботу зі створення й реалізації різних програм підтримки вітчизняного виробника у багатьох галузях економіки. Найбільш масштабними тут є Державна програма активізації розвитку економіки на 2013-2014 роки, обмеження імпорту вугілля для коксування та Концепція Державної програми дослідження стану Криворізького залізрудного басейну для запобігання виникненню на його території катастрофи техногенного та природного характеру на 2013-2016 рр.

Розгляд досвіду реалізації конкретних проектів у ГМК, які відповідно до Державної програми розвитку економіки на 2013-2014 рр. (далі – Програма) передбачали у вигляді джерела фінансування використання державних гарантій для залучення кредитів, приводить до висновку про те, що практично у всіх випадках за ці кредити розраховувалася держава. Причому із придбаних за кредитні гроші технологічних ліній і устаткування тільки частина була введена в експлуатацію із затримками у часі (наприклад, на Макіївському металургійному заводі, Запорізькому алюмінієвому комбінаті та ін.). У результаті надання державних гарантій Україна втратила більше 1 млрд дол., що суттєво загальмувало розвиток вітчизняної економіки.

Важливо підкреслити, що у Програмі йдеться про надання державних гарантій приватним комерційним структурам, на які уряд фактично не має вирішального впливу.

Також у документі зазначено про намір зменшувати ставки ввізного мита на устатку-

вання, яке в Україні не виготовляється, але необхідне для модернізації підприємств, зокрема гірничо-металургійного комплексу, що у цілому заслуговує на схвалення. Але з одним уточненням: зменшувати або взагалі не застосовувати ввізне мито потрібно тільки на те устаткування, яке наші заводи не в змозі виготовити.

Доповідач підкреслив, що надання державних гарантій під кредити певним виробничим об'єктам недоцільне, оскільки вони не є визначальними для галузі в цілому.

Очікувані результати виконання Програми активізації економіки на 2013-2014 рр. далеко не рівноцінні. Так, на створення одного робочого місця буде витрачено приблизно 2,6 млн грн інвестицій, тобто близько 326 тис. дол. Але водночас виведення з експлуатації ряду старих промислових об'єктів буде супроводжуватися звільненням обслуговуючого їх персоналу.

Таким чином, навіть досить грубі розрахунки не дозволяють однозначно визнати розглянуті проекти достатньо ефективними й такими, що потребують значної фінансової підтримки у вигляді державних гарантій.

Учений зазначив, що ефективність таких стратегічних рішень, як визначення оптимального обсягу закупівель вугілля по імпорту, має оцінюватися з позицій одночасно плюсів і мінусів як у металургійній, так і вугільній промисловості. Він наголосив на необхідності пріоритетного розвитку в металургії України технології десульфурації чавуну, яка дасть можливість використовувати більше українського вугілля у металургії (навіть із високим вмістом сірки). І саме для вирішення подібних завдань, що мають дійсно державне значення, Уряд України повинен надавати державні гарантії під кредити.

У своєму виступі В.Л. Мазур торкнувся проблеми забезпеченості української металургії металобрухтом. Він підкреслив, що причина різкого падіння обсягів заготовки металобрухту у 2012 р. (на 1,4 млн т порівняно з 2011 р.) була у штучному обмеженні його експорту, яке призвело до зниження закупівельних цін на внутрішньому ринку, погіршення оплати поставок сировини й перетворення України з експортера на імпортера металобрухту.

Говорячи про Концепцію Державної програми дослідження Криворізького залізрудного басейну, автор підкреслив, що джерелами фінансування названих заходів повинні бути не державний (90 млн грн) і місцевий (40 млн грн) бюджети, а внески, відрахування від прибутку надрокористувачів та кошти від продажу недобудованого Криворізького гірничо-збагачувального комбінату окислених руд на відкритому аукціоні. Висока прибутковість видобутку, збагачення й переробки руд в Україні обумовлена тим, що передбачені у Податковому кодексі ставки плати за видобуток корисних копалин майже на два порядки нижче, ніж в інших економічно розвинених державах. Тобто у 50-100 разів нижче, ніж, наприклад, у Європі. У цивілізованих країнах ставки плати за видобуток корисних копалин становлять 10-15% від ціни руди на світових ринках. Очевидно, що уже найближчим часом ставки плати за видобуток корисних копалин мають бути доведені до рівня світових стандартів.

Під час дискусії вченим ще раз було підкреслено, що на сьогодні ставка плати за надра складає 3,64 грн/т залізної руди (у 2 рази дорожче від склянки води), і саме тому дуже вигідним є значний експорт залізрудної сировини, ціна якої на світових ринках складає 110-140 дол./т. Щодо досвіду проведення експерименту в металургійній галузі у 1999-2002 рр. В.Л. Мазур засвідчив, що модернізацію в металургії у той період не було проведено, а гроші використано не за призначенням.

У доповіді доктора економічних наук **Ю.В. Макогона** (ДонНУ МОН України, м. Донецьк; Регіональний філіал Національного інституту стратегічних досліджень у м. Донецьку) «Проблеми зовнішнього і внутрішнього ринків металопродукції», підготовленої у співавторстві з к.е.н. І.В. Хаджиновим, зазначалося, що у структурі українського експорту метал становить значну частку. Проте останнім часом спостерігається зростання питомої ваги агропромислового комплексу (з 9 до 13% у 2012 р.), а також деяких підгалузей машинобудування (в основному з виробництва транспортних засобів). Підвищення обсягів експорту продукції цих галу-

зей компенсувало зниження продажів металопродукції на зовнішніх ринках.

Доктор економічних наук Ю.В. Макогон

Доповідач звернув увагу на те, що найбільше падіння під час кризи спостерігалось у машинобудуванні (40%, тоді як у цілому в економіці тільки 15%), металургійній та хімічній промисловостях. За оцінками Світової асоціації сталеплавильників, виробництво сталі в Україні у 2012 р. знизилось майже на 7% порівняно з 2011 р., і ця тенденція зберігається в останні кілька років.

З 2010 р. в українській та світовій металургії намітився підйом, і у 2012 р. було зафіксовано історичний максимум виробництва сталі у світі – 1547,8 млн т, хоча багато експертів і говорять про перевиробництво металу на глобальному ринку. Найбільш високими темпами тут розвиваються країни Азії та Південної Америки.

У ТОП-10 найбільших виробників сталі у світі Україна нині посідає лише 10 місце, з кожним роком втрачаючи свої позиції.

У світовому рейтингу провідних металургійних підприємств присутні такі українські виробники, як «Метінвест» та «ІСД» (24 і 40 позиції відповідно), але головне місце займають компанії з Китаю, Південної Кореї, Японії та Люксембургу.

Конкурентними перевагами металургійної галузі України є, перш за все, наявність корисних копалин (залізної руди, коксівного вугілля, марганцевої руди, вапняків, доломітів та ін.), географічне розташування, інфраструктура та трудові ресурси, відносно

низькі виробничі витрати й доступ до ринків збуту.

Ризиками для металургів виступають, головним чином, якість і вартість сировинних матеріалів, значні енергетичні, трудові та логістичні витрати, застарілі технології та устаткування, якість продукції, що виробляється.

Ю.В. Макогон акцентував увагу на тому, що продукція вітчизняного машинобудування не завжди відповідає вимогам металургів, які для переоснащення виробництва використовують продукцію зарубіжних компаній, наприклад італійських.

Сьогодні «піраміда металургів» перевернута рівно навпаки, тобто її частка в експорті значно перевищує частку галузей, що виробляють готову продукцію. Це означає, що потрібно працювати над освоєнням нових ринків, у першу чергу, країн Африки, Америки та Австралії.

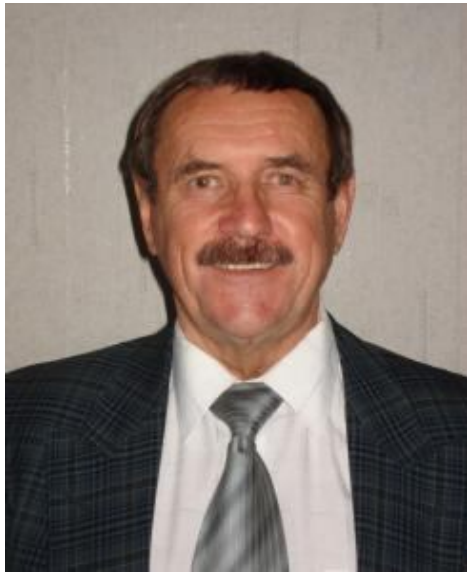
Вирішення проблем галузі доповідач вбачає у розширенні внутрішнього споживання металопродукції та зниженні експорторієнтованості галузі за рахунок стимулювання розвитку машинобудування для вугільної промисловості, енергетики, власне металургії та суднобудування, будівництва та реалізації великих інфраструктурних проєктів, заміни зношених нафтогазопроводів та трубопроводів у ЖКГ.

У зв'язку з цими висновками академік **В.М. Геєць** наголосив на необхідності досліджень міжгалузевих зв'язків в економіці України.

Далі настала черга виступів експертів. Першим із доповіддю «*Стан сталеливарного виробництва України і деякі пропозиції щодо його розвитку*», підготовленою у співавторстві з членом-кореспондентом НАН України О.Г. Величко, виступив доктор технічних наук **Б.М. Бойченко** (НМетАУ МОН України, м. Дніпропетровськ).

Він цілком погодився з думкою попереднього доповідача про необхідність пріоритетного розвитку внутрішнього ринку металопродукції в Україні й відмітив, що структура вітчизняного сталеплавильного виробництва вже є досить сучасною. Це пов'язано із вкладанням інвестицій (навіть відносно невеликих) саме у модернізацію другого переліду. Пріоритетним напрямом для металургійного виробництва України є одержання

економнолегованих, високоміцних сталей, з невеликими витратами енергії та ресурсів, а також високоміцних сталей для використання даного металовиробу в конкретних умовах. Важливим також є одержання сталей з якостями, що важко поєднуються, – магнітом'які, магнітотверді, біметали тощо, важливих для розвитку машинобудування. Загалом усі можливості для випуску цієї продукції в металургійній промисловості закладено.

Доктор технічних наук Б.М. Бойченко

Зазначені напрями мають бути відображені у Програмі розвитку гірничо-металургійного комплексу, яку доцільно розробити на основі окремих програм ряду виробників металопродукції.

Далі Б.М. Бойченко перейшов до питання кваліфікації кадрів у металургії. Він навів досвід зарубіжних країн, у яких діють такі форми партнерства підприємств з вищими навчальними закладами, коли в університетах є спеціально розроблені навчальні програми, що відповідають завданням конкретного підприємства. При цьому студенти заздалегідь знають, де і ким будуть працювати, а деякі лекції їм читають представники цих компаній. На українських же заводах під час досліджень доводиться займатися навчанням персоналу, бо більшість працівників виявляють недостатній рівень професійних знань щодо процесу виробництва у цілому.

На питання академіка **В.М. Гейця** про причини того, чому українські підприємства

не дотримуються такої практики навчання майбутніх співробітників, як, наприклад, «Сіменс», Б.М. Бойченко сказав, що відповіді на них можуть лише самі підприємства і порадив більше рекламувати подібні програми, а також наголосив, що за кордоном компанії починають шукати працівників ще у гімназіях.

Під час дискусії доповідач зазначив, що основну частку устаткування для модернізації сталеплавильного виробництва становила зарубіжна техніка, проте вона не є досконалою і не завжди добре працює в наших умовах.

Наступним виступив заступник генерального директора з питань стратегічного розвитку ПрАТ «Донецьксталь» – металургійний завод (м. Донецьк) кандидат технічних наук **А.В. Ємченко**.

Кандидат технічних наук А.В. Ємченко

У доповіді, присвяченій проблемам модернізації металургійного виробництва, зазначалося, що, незважаючи на наявність великої кількості проблем, за роки незалежності було проведене значне технічне переоснащення виробничих потужностей галузі, про яке вже йшлося в попередніх доповідях.

Головною причиною техніко-технологічного відставання прокатного переділу автор вважає, зокрема, неправильну обрану стратегію орієнтації на випуск напівфабрика-

тів за прикладом російських металургів. Доповідач зазначив, що зараз на світових ринках спостерігається перевиробництво металопродукції, особливо напівфабрикатів, ціни на які під час та після кризи значно впали. При вжитті заходів щодо стимулювання внутрішнього споживання важливо пам'ятати, що в умовах лібералізації економіки та вступу до СОТ немає жодних гарантій, що саме українські виробники будуть домінувати на внутрішньому ринку.

А.В. Ємченко розповів, що у ПрАТ «Донецьксталь» з 2000 р. активно проводиться модернізація виробництва – збудовано електросталеплавильне виробництво, 2 доменні печі, запущено установки по вдуванню пиловугільного палива, виведено з експлуатації мартенівські печі. Проте, щоб закінчити деякі проекти (наприклад, запустити дугову сталеплавильну піч для забезпечення роботою сталеплавильників і листопрокатний стан), заводу не вистачає 40 млн дол., і банки не хочуть кредитувати підприємство на усю сумму без підтвердження про те, що ситуація у металургійній галузі поліпшиться, а кредит буде повернуто. Саме у цій ситуації має бути підтримка держави, яка гарантуватиме комерційним банкам, що ситуація у металургії стабілізується.

З приводу обговорюваних раніше державних гарантій доповідач відзначив, що підприємства, у тому числі металургійні, хочуть одержати фінансування під державні гарантії в останню чергу – через складну процедуру надання такого кредитування та велику кількість наступних перевірок. До того ж увагу слухачів було звернуто на те, що «Донецьксталь», згідно з Державною програмою активізації розвитку економіки на 2013-2014 рр., отримає 200 млн дол., які використовуватимуться для модернізації прокатного стану.

Виступ доктора економічних наук **С.С. Аптекаря** (ДонНУЕТ МОН України, м. Донецьк) було присвячено основним проблемам розвитку металургії України, де автор особливо наголосив на екологічних питаннях діяльності галузі.

Доповідач зазначив, що в Україні головними забруднювачами є саме металургія та хімічна промисловість. При цьому 85% викидів припадає на доменне виробництво і тільки 8-10% – на сталеплавильне (з урахуванням виведення з експлуатації мартенівсь-

ких печей). Учений також звернув увагу на технологічну структуру виплавки сталі в Україні з незначною часткою електросталеплавильного способу виробництва. Він зазначив, що причинами такої ситуації багато експертів називають дорогу електроенергію у нашій країні (хоча за кордоном це не є такою великою проблемою) і дефіцит металобрухту.

Доктор економічних наук С.С. Аптекаря

Проте проблеми з електроенергією, на думку доповідача, можна було б вирішити за рахунок змін у системі її виробництва, зокрема використання з цією метою підготовленого належним чином вугілля. Ситуація ж із брухтом могла б суттєво поліпшитися за умови прискореної модернізації промислового виробництва, і відповідно, використання старого устаткування як металобрухту. С.С. Аптекаря навіть невітні статистику відносно середньої тривалості життя населення в Україні порівняно із країнами Європи, США та Японії, яку пов'язав, у першу чергу, з поганою екологією внаслідок значних обсягів виплавки чавуну.

Автор торкнувся й питання енергозбереження, де відзначив доцільність збільшення використання пиловугільного палива у доменному виробництві, тому що у ЄС на 1 т виплавленого чавуну припадає 104 кг ПВП, у Китаї – 120 кг, а в Україні – лише 17 кг.

Наприкінці доповіді прозвучала пропозиція щодо створення робочих груп при ІЕП НАН України (з відповідним фінансуванням), які б займалися моніторингом та роз-

робкою комплексних програм досліджень для відповідей на питання, що порушувалися під час сьогоднішніх слухань.

Наступною місце за трибуною зайняла доктор економічних наук **Н.Ю. Брюховецька** з доповіддю на тему «Про підвищення ролі гірничо-металургійного комплексу в економічному розвитку України», підготовлену у співавторстві з доктором економічних наук І.П. Булеєвим (ІЕП НАН України, м. Донецьк).

Доктор економічних наук Н.Ю. Брюховецька

Було відмічено, що головними світовими тенденціями розвитку металургії є інтеграція та радикальні зміни у технологіях, коли синтетичні матеріали стають заміниками металів.

Серед найбільш імовірних змін в економічній концепції світової металургії автор виділила: так, диверсифікованість основних учасників по групах виробництва сировини для металургійних переділів; одержання самого металу й виробів із нього високої переробки; збут готової продукції через інститут трейдерів; реорганізація виробників металу у транснаціональні корпорації, кластери й економічні суб'єкти, засновані на державно-приватному партнерстві.

Однією з причин невеликих обсягів поставок вітчизняної металопродукції на внутрішній ринок можна вважати те, що українські виробники, головним чином, звикли працювати по типу масового виробництва і не орієнтуються на одиничні замовлення, а споживача не влаштовують ціни на внутрішньому ринку, низька договірна культура й відповідальність, незадовільна якість металу

і продукції з нього. Незважаючи на це, на внутрішньому ринку існують значні перспективи для реалізації металопродукції, що пояснюється необхідністю забезпечення технологічної безпеки у базових галузях економіки України, попередження й запобігання корозійного руйнування конструкцій, споруд та інженерних мереж.

Висновки з проведеного дослідження полягають у тому, що гірничо-металургійний комплекс довгий час залишатиметься визначальним для розвитку економіки України, тому необхідною є розробка довгострокової державної стратегії його розвитку на 20-50 років і створення передумов для вертикальної інтеграції бізнесу, де кінцевою продукцією виступають інноваційні вироби. Для більш ефективної діяльності вертикально інтегрованих структур доцільно переглянути антимонопольне законодавство, орієнтуючи його на ціни продукції.

На державному рівні слід прийняти програму скорочення імпорту металопродукції, ввести додаткове оподаткування експорту металургійної сировини і продукції першого переділу, а отримані кошти (не менше 30% валютного виторгу) направляти на модернізацію галузі; з них не менше 5% – на наукові дослідження, освіту, підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації працівників підприємств.

Представник ТОВ НВК «Регіон інноватика «ЕНІОН-Балтика» (м. Донецьк) **І.В. Подольський** свій виступ присвятив проблемі застосування аутсорсингових схем у ГМК України. Автор зазначив, що застосування аутсорсингу надає можливість керівництву українських підприємств зробити стратегічний вибір: зберегти за собою можливості управління структурами підприємства або реорганізуватися для використання переваг від передачі управління спеціалізованими активами підприємствам, для яких цей напрям діяльності є профільним.

Доктор економічних наук **В.І. Ляшенко** (ІЕП НАН України, м. Донецьк) звернув увагу присутніх на доцільність поліпшення регуляторної політики у галузі, підкресливши необхідність коригування чинного законодавства у бік застосування пільг для підприємств в індивідуальному порядку та стимулювання розвитку державно-приватного партнерства.

Доктор економічних наук В.І. Ляшенко

Також доповідач повернувся до теми держгарантій, акцентувавши увагу на тому, що у випадку неповернення підприємством коштів власником майна за умовами угоди стає держава, яка може потім ці активи «доставити до ладу» і продати за значно більшою ціною. Питання лише у тому, чому цей механізм не використовується. В.І. Ляшенко виділив чотири основні сфери застосування регуляторної політики у металургії: ринок капіталу (бо з країни вивозиться навіть не прибуток, а амортизація), податки, ціноутворення й антимонопольна політика, зовнішня торгівля.

Доктор економічних наук **О.Ф. Новікова** (ІЕП НАН України, м. Донецьк) у своєму виступі наголосила на необхідності пріоритетного вирішення питань, пов'язаних із кадровим потенціалом, зайнятістю та соціальною політикою у галузі. Відзначила, що регіональна політика зовсім не готова до вивільнення працівників металургійних підприємств у випадку подальшого скорочення виробництва.

Також доповідачка наполегливо рекомендувала означити вказані проблеми у новій державній програмі розвитку металургії, бо не можна казати, що соціально-трудова питання не мають відношення до промислової політики. О.Ф. Новікова висловила

негативне ставлення до виведення деяких функцій металургійних підприємств на аутсорсинг через позбавлення таким чином працівників майже усіх соціальних гарантій і зниження безпеки праці.

Доктор економічних наук О.Ф. Новікова

Також професор зазначила, що наступні академічні слухання буде присвячено соціальним проблемам у вугільній та металургійній промисловості.

Академік НАН України **В.К. Мамутов** висловив думку, що у рамках нинішньої економічної моделі проблеми, що розглядалися на слуханнях, не можуть бути вирішені належним чином. Раніше також закривалися шахти. Але закривалися за планом, і влада знала, куди направити цих людей (наприклад, для жінок після виведення їх з підземних робіт було створено підприємства легкої промисловості). Тому необхідно змінювати саму економічну модель.

Наприкінці академік НАН України **О.І. Амоша** запропонував членам Президії наукової ради слухань обговорити проект висновків та пропозицій. За результатами дискусії були прийняті рекомендації академічних слухань з проблем металургійної промисловості України, з якими можна ознайомитися на офіційному сайті ІЕП НАН України: <http://iep.donetsk.ua>.